

LEGENDA
O SVATÉM PROKOPU

K VYDÁNÍ PŘIPRAVIL,
ÚVODEM A POZNÁMKAMI
OPATŘIL

JOSEF HRABÁK

1^a

Slyšte, staří, i vy, děti,
 co jáz vám chci pověděti
 o dědicěvi slovenském,
 čiš o Prokopovi svatém,
 5 jenž se jest v Čechách narodil,
 svůj zákon dobře rozplodil,
 zákon svatý věrně plnil
 a veliké divy činil:
 o tom dobře uslyšíte,
 10 když svú mysl tu přiložíte.
 Co jáz o něm chci vám dieti,
 slyšte všichni, ktož chtie jmieti
 odpustky, k tomu otplaty
 a hřiechów zbavenie za ty
 15 skutky svaté podlé toho.
 Uslyšíte divów mnoho,
 co jest činil v českéj zemi,
 i jak o něm v knihách čtemy,
 v jiných zemiech kudy koli,
 20 na vodách, | také na poli,
 na chudých, k tomu na pániech,
 na jich sboží i na hradiech,
 nad kněží i pak nad žáky.
 Znamenaj to člověk všaký,
 25 jeho činy i příklady,
 a užívaj jeho rady.
 Rač nám toho spomáhati,
 Synu Boží, i tvá Máti!

1^b

Svatý Prokop jest slovenského roda,
30 nedaleko ot Českého Broda.
Tu ves dobře Buoh rozplodil,
v niejž sě ten svatý urodil.
Avšak dobře pověděti směji:
těj vsi jmě Chotůň dějí,
35 v niejžto bydlěše starý kmet;
ten sobě jmieše mnoho let,
svú ženu šlechtnú jmieše,
s nížto manželstvo držieše
přátel ni prvých ni posledních,
40 ale ...

(Zde je z rukopisu vytržen list. Pro doplnění děje uvádíme v novočeském překladu B. Ryby paralelní místo z latinské legendy řečené Vita maior [Větší život], která byla staročeskému básníkovi pramenem:

Již od útlého mládí žizně po Bohu, prameni všeho života, a pohrdaje vším pomíjejícím počal vynikati velikou předností zásluh a bedlivě usiloval zářiti leskem hojných ctností. Hned ve svých začátcích skromně se stýkal s vrstevníky, žil v bázni Boží, rodičům prokazoval úctu, varoval se bujnosti, a pokud to vůbec bylo možné ve věku ještě nedospělém, svým vnějším vzhledem, pohyby, chováním a vystupováním na veřejnosti dával najevo, jaký stav se řízením Božím utvářel uvnitř v jeho mysli.

Slovutní rodičové vidouce, že v tomto chlapci září tak neobyčejná milost Boží, svěřili ho na hradě Vyšehradě, kde tenkrát vzkvétala velmi proslulá škola slovanského jazyka, péči učitelů svobodných umění, aby se jejich výchovným působením vzdělal v naukách nebeských. Zde si denně odnášel hojnost vynikajícího poučení z výkladů mistrů a brzy to, o čem se dočítal v posvátných knihách, s přispěním Božím proměňoval v skutky.)

3a

... v krátkém časě
tomu písmu nauči sě.
Mistři sě tomu diviechu,
mezi sobú tak mluviechu:
45 „Prokop dobře u písmě dospěl
a ve čsti i v kázni prospěl,
neb nikdy prázdnen nebieše,
nebo na modlitvě, nebo v knihách čtieše.“
Tak sě učil velmi míle,

50 netbal ijedné kratochvíle,
divné ovšem pokory bieše,
že již každý to mluvieše:
„Tento Prokop tako jest tich,
již jako by byl ovšem mnich.“
55 Nikdy neviděli, by smál,
ani kdy s dietkami več jhrál,
jedno pěl hodiny nebo páteře
někde súkromie nebo v kóře.
Počechu sě kanovníci diviti
60 a řkúc: „Co chcemy učiniti? |
Vidímy člověka dobrého
a ke všiej čsti podobného.
Južť jest dobře na téj době,
přitovařišmy ho k sobě
65 pro jeho pokorné ponížení.“
Snidú sě vyšehrazská kněžie.
Byvše všichni v téj radě
v kapitole na Vyšehradě,
vzvolichu jej služebníkem,
70 u svatého Petra kanovníkem.
Nerád tomu svatý Prokop bieše,
neb tohoto světa nenávidieše.
Ješče by to byli učinili,
ež by jej proboštem vzvolili;
75 ale svatý Prokop, vida světskú lest,
potupi toho přiebytku čest.
Ijednoho pokojě nehledajě,
viece sě pro Buoh pokořijě,
nenosil drahého oděnie,
80 ni pitie dra|kého ni jědenie.
Tehdy všichni kanovníci,
děkan, probošt i třiedníci
svatého Prokopa povýšichu,
knězem jeho učinichu.
85 Sta sě potom velmi vskóře,

3b

4a

služi mši u vyšehradzkém kóřě.
Své pokory neproměnil,
viece než dřiev pro Buoh činil.
Kanovníkem na Vyšehradě bieše,
90 ale jiněj proměně chtieše
a řka: „Čemu mi je tato čest,
jenž činí duši přelest?
Vědě, že nenie Bohu vzácen,
ktož sbožie miluje, ten bude ztracen.“

95 O tom bylo by mnoho praviti,
ale musímy toho ukrátiti;
nebo jest viece pravenie
o jeho milosti i mluvenie.
4b Ot dávných | časov to jest myslil,
100 kde by kromě lidí bydlil.
Naleze mnicha starého,
ke všiej čsnosti podobného,
i počě jeho prositi,
chtě týže zákon nositi.
105 Tehdy ten mnich duchovný,
vida, že jest člověk rovný,
i počě mluviti k němu,
právě jako k synu svému,
řka: „Proč ty zákona žádáš,
110 a ty velikú čest sbožím jmáš?
V svatého Benedichta zákoně
musíš jmieti utrpenie,
kromě přátel přebývati,
svýma rukama dělati.“
115 Svatý Prokop jemu povědě
a řka: „Však jáz dobře vědě,
že jest to vaše ustavenie,
jakož svědčí svaté čtenie,
aby nic vlastného nej|měli
120 a poslušenstvie držěli,

abychom všechno prodali
a ve jmě Božie rozdali.
V téjto mě prosbě nemeškaj,
prosim, svatý mně zákon daj.“
125 Tdy starý mnich, jsa v téj mieřě,
vida jej v ústavněj vierě,
pro prosbu svatého Ducha
poda jemu mnichového rúcha.
130 Pak dotavad s ním tu bydlil,
až se dobře zákonu naučil.
Potom jide do svého krajě,
tajně sobě bydla ptajě,
ne proto, aby přátely viděl,
jedno kde by na púšči seděl,
135 tu, kde by bylo miesto sličné
a Bohu slúžiti slušné.
I bra se do jednoho lesa,
s sobú vši potřebu nesa.
5b Takž pak po téj púšči | chodě,
140 přiblíži se k jednéj vodě.
Ta voda Sázava slove,
ješto i dnes pod klášter plove.
Nechtě přes tu řeku dále,
shrnu se při jednéj skále.
145 Ta skála stáše v téj chvíli
ot Kúřimě za dvě míli.
V téj skále diáblové přebývachu
a mnoho zlosti ukazováchu.
Svatý Prokop, vida jich zlost,
150 vstúpi proto u větší čsnost;
proti hřiechóm bojováše
a těm psóm odpoviedáše
řka: „Nelžě vám zde jmieti moci,
když mi Bóh ráčí spomoci.“
155 Velikého utrpenie bieše,
mnoho na modlitvě, a málo jedieše:

jablěčka planá a želudy,
 a pod měrú | napíjal sě vody.
 Až počě okolo sebe planiti
 160 a domek tudiež sobě staviti,
 a pněvie také kopáše,
 tu sobě ztravně utěžieváše.
 Naleze na skále cělú kru,
 tu postavi svaté Mařie kaplu,
 165 tu sě modléše ve dne v noci,
 až tomu minuchu mnozí roci.
 Nebieše ijednomu člověku znám,
 nikte ho nevěděl, jedno Buoh sám.

Ale nemóz sě město na hořě skrýti,
 170 takéž oheň pod kádí býti.
 Pro jeho veliké utrpenie
 učini Buoh to zjěvenie,
 nechtě jho déle tajiti,
 chtě jeho křěstanóm zjěviti.
 175 Kniežě, jemužto Oldřich diechu,
 sezva lov|cě, kteréž koli biechu,
 i počě jim všem mluviti:
 „Na které chcemy lesy jíti?“
 Vecě: „Musímy na lov jěti.
 180 Kde chcemy loviti počieti?“
 Tu sobě umyslichu vskóřě:
 „Pokusmy,“ vecě, „na sázavskéj hořě.
 V ty mi sě lesy jěti žádá,
 pojedmy tam, toť jest má rada.“
 185 Kteříž koli při něm biechu,
 všichni jmu v tom povolichu.
 A když sě v ten les vebrachu,
 tu všichni kněžě ostachu.
 Sta sě Božím povolením,
 190 že neosta ijednoho s ním.
 Knězi sě zjěvi jelen krásný,

veliký a velmi masný.
 Kněz Oldřich sě nelekajě
 a v rukú lučišče jmajě,
 195 zastřěliti jelen chtieše,
 jenž | před ním nedaleko tečieše,
 nevelmi před ním chvátajě,
 jedno jako jmu rozum dávajě.
 A přeběhna chvíli malú
 200 i stavi sě nad tú skalú,
 na niejžto svatý Prokop dělášě,
 v ty časy dub osěkovášě.
 Zaskoči za svatého Prokopa nohy
 a obrátiv k němu rohy,
 205 mezi rohy kříž jmějiesě.
 Kněz Oldřich to dobře vidiesě;
 inhed z rukú lučišče vrže
 a koně svého potrže.
 Vida to zvierě předvorné
 210 a mnicha tváři pokorné,
 tázati kněz mnicha počě
 a s hynšta sě dolóv bočě:
 „Kto jsi, ješto na téjto púšči bydlíš? |
 Kakoť dějí a co tu činíš?“
 215 Svatý Prokop hned té chvíle
 odpovědě jemu míle:
 „Jáz bydlím v tom pokoji,
 hřiešník, a Prokop mi dějí,
 pod zákonem Benedichta svatého
 220 za otplatu královstva nebeského.“
 Kněz Oldřich skoči s koně,
 svinu plášč hlavu pokloně:
 „Otče, zpoviedaj mě hřiešného,
 proti Bohu zavínileho!“
 225 Svatý Prokop jej zpovieda,
 po zpovědi pokánie da.
 Potom počě kněz Oldřich mluviti

8a

a řka: „Chce mi sě píti,
rozžehl sem sě během velikým;
230 napoj mě,“ vecě, „pitím tvým.“
Svatý Prokop: „Jiného pitie | nejmám,
než tu vodu, jižto piem sám.“
Vzem jistoci, srdcem vzdechna,
svú rukú vodu požehna,
235 podav knězi, píti káza.
Napiv sě Oldřich, otázá:
„Divi sě, tak šlechetné víno jmáš
na téjto púšči! Kde je chováš?
Ve množě sem zemiech byl,
240 nikdá sem lepšího nepil.“
Tak sě bieše tu učinilo,
jako na oněj svatbě bylo,
ješto bieše Hospodin sám
takýže div učinil tam,
245 když bieše v Kana Galilee,
tu veň věřichu apoštolé.
Téhože divu milému
pójčil Prokopu svatému.
Znamenav Oldřich divy převeliké,
250 počě | to mluvití také:
„Sbeř okolo sebe bratřie viece,
ješto budú s tobú Bohu slúžiece.
Chci tuto klášter učiniti,
sbožím i dědinami jej nadati.“
255 Svatý Prokop to uslyšě,
postá malú chvíli tišě,
co kněz Oldřich mluví nynie.
Vzvědév jeho umyšlenie,
počě mu k tomu raditi,
260 by to ráčil učiniti
Bohu na čest i všem svatým jistě,
a jménem svatému Janu Baptistě.
Kněz Oldřich přijě míle radu;

9a

265 pak svatý Prokop da mu vnađu,
kady by ven z lesa vyjěl,
a pak k němu zasě přijěl.
Poradiv sě s svými pány,
s jinými také zemany,
dělníky v hromadu shlučě, |
270 i dospě tiem dielem rúče.
Kehdyž sě to dielo skona,
ptav do poslednieho shona,
což tu bieše třeba koli,
svatého Prokopa opatem vzvoli.
275 Svatý Prokop chtieše sě skryti,
nechtě rád opatem býti;
a kněz Oldřich i všě bratřie
nečakáchu až do zajtřie,
svatého Prokopa zvolichu
280 a poslušenstvie k němu slíbichu.
Stalo sě jest to svěcenie
ot Syna Božieho porozenie
let po tisúci devátého,
pod ciesařstvem Jindřicha Druhého.
285 Opatem jsa, bratřii zákonu učieše,
a sám najprvé činieše:
hosti míle přijímá|še,
pracným k zdraví pomáháše
a smutné utěšieváše.
290 Vše, což pro Buoh učiniti bylo,
to jmu ovšem bieše mílo.
Plnil rád Božie kázanie
z svatého Ducha ustavenie.
Jeho slovo na všě strany rostieše
295 a všady naplněno bieše.
Kteříž koli to slyšiechu,
se všěch stran k němu běžiechu,
dary své jmu obětujícíe
a u modlitvu sě porúčėjúce.

300 Hrníechu k ňemu nebožátka,
právě jako k slepici kuřátka,
otpviedajíc ducha zlého
a prosiee otcě svatého,
aby jě ráčil přivínúti,
305 nedal jich dušiem zahynúti,
chtiee s ním do smrti státi
a ve | všem jeho poslúchatí.
Svatý Prokop míle všěchny přijímáše
a slovo jim Božíe kázáše;
310 všichni jej lidé milováchu
a s ním bydliti žádáchu.
Ponidž jest tu opatem byl,
klášterského nic je nežil,
jedno co svýma rukama vydělal,
315 toho ješče chudým udielal.
Tak byl otec milostivý
i na všěchny l'útostivý.

O tom bylo by mnoho praviti,
ale již musím ukrátiti.
320 Chci praviti o jeho diviech
i o jeho svatých činiech,
co jest činil teho časa,
kdež jest všěcka lidská spása,
kehdyžto s kříží chodiee
325 a za tři dni sě postiee,
lid s kříží chodil, zpievajě
podlé římské|ho svyčějě.
K tomu času z krajě dalekého,
chtiee viděti Prokopa svatého,
330 jeden tudiež přišel bieše,
a ten člověk Menna slovieše;
choditi s svatým Prokopem chtieše,
k tomu velikú žádost jmějieše.
Přišed k Sázavě, počě státi

10^a

10^b

335 a na přievozníka ptáti.
Nebieše tu ijeden člověk,
ješto by jeho přěvezl vděk
k svatého Prokopa domu;
nevědieše, co učiniti tomu.
340 Mnoho lodí u břěhu stojiechu,
s sochory přivázány biechu.
V ty doby, hodinami dospievajúce,
pojídú s svatými zpievajice,
svatý Prokop i bratřie jiná,
345 a chváléce Hospodina.
Uzřě Menna, smutně stáše
a k Bohu srdcem vzdychá|še,
že s ním rád choditi chtieše,
protože takto mluvieše:
350 „Pro svatého Prokopa zaslúzenie
dopřěj mi, Bože, přěvezenie!“
To povědě v svéj truchlosti,
hned sě k ňemu člunek zprosti;
ostaviv onen prázdnen břěh,
355 učini k ňemu rúčí běh,
přimčě sě k ňemu upřieemo.
To jest ot mnohých viděno,
ktož s svatým Prokopem biechu
a takto k ňemu mluviechu:
360 „Kako tě jest sěj bez vesla
lodí přěs vodu přěnesla?“
Menno jim všěm odpovědě,
velmi vesele s nimi chodě:
„Bóh učinil to znamenie
365 pro svatého Prokopa zaslúzenie.“
Svatý Prokop téj chvále nechtieše,
protože takto mluvieše:
„Milá bratří, nedivte sě;
a však ve čtení čte sě:
370 ‚Budete-li jmieti mieru

11^a

11^b

a k Bohu pravedlnú vieru
jakožto jadro horčičné,
a prositi, čo jest sličné,
čo chcete, to obdržíte,
375 trēba-li, hory převrátite.
Takež ti jest toto nynie:
Buoh naplnil jeho žadanie.
Buđ Buoh žadúci pochválen
na věky věkoma, amen!“
380 Poslúchajte viece divóv
i jeho přěsvatých činóv!
Se všěch stran k ňemu běžiechu
a pracné k ňemu stěžiechu.
Svatý Prokop dnem i noci
385 všěm spomáháše Boží moci.
Mezi jinými pracnými přiveden bieše,
ten v sobě zlého ducha jmieše;
ten sě na všěchno tr|háše,
přěhrozně zuby skřěhtáše,
390 sžímajě své zuby i pleci,
chtě ze všěch lidí utěci.
Chodiechu s ním přietelé v hlucě,
a svázavše jemu rucě,
an každému chodí, lajě,
395 na svatého Prokopa volajě:
„Prokope, křivdu mi činíš,
že mě ven ottudto pudíš;
však jáz tobě nic neškozi,
ač s tiemto člověkem chozi.“
400 Pověděv to v dieblěj zlosti,
vzlomi člověkem bez milosti.
Svatý Prokop, uzřěv pracného,
ukroti v ňem ducha zlého.
Poruči jej bratru čsnému
405 a přikáza mocně jemu
snažnú péči o ňem jmieti,

12^a

12^b

postiec sě, nad ním klatvu pěti.
A sám sě na modlitvu otda,
svój život | utrpění podda,
410 tu na kolenci klekajě
a na svých prsech padajě,
hlad mra, do noci sě postě,
chtě zbaviti zlého hostě,
čině to v noci i ve dne,
415 a to právě do téhodne.
Potom zaklev ducha zlého,
vyhna jej z člověka čsného.
To mnozí lidie vidiechu,
kteříž koli při tom biechu,
420 že velmi u brzkém spěchu
vzletě na kostelnú střěchu;
brzo vňuž pták sě svinujě,
letí přěč, sě nelenujě,
potom pak na zemi pade
425 a na čtvero sě rozpade.
Ten člověk by ovšem uzdraven.
Buđ v tom Hospodin pochválen!
Ješče vám viece povědě,
co o svatém Prokopě vědě.
430 Sta sě to | pak v jedny časy,
uslyšěvše všaké hlasy,
ande črtie volajice,
mezi sobú to mluvice:
„Český člověk nad námi jest,
435 o němž jsmy dávno kladli lest,
chtiec jeho otsud vyhnati.
Již sě to nemóže státi,
nebo jsa závisti plný,
jmajě k nám nevěrné činy,
440 vše proti našemu sboru
obsědl zde nad námi horu.
Nuže, Prokope, věz to, breč,

13^a